

Dobrá podlaha, dobrá škola?

Daniel Münich

Kvalita českých škol klesá. Přesto v Česku nemáme žádný nástroj, jak zjistit, kde jsou v našem vzdělávacím systému chyby. Školní inspekce se při hodnocení škol soustředí na stav podlah či chyby v třídnících. To, jak která škola učí, nikdo nehodnotí – a nová státní maturita v tom pomůže jen málo. Hola hola, škola volá! Tou větou nás budila maminka do školy. Vždy nás to spolehlivě nadzvedlo z postele – obrazně i ve skutečnosti. Začal tedy další školní rok. Že začíná zrovna v září, a ne v lednu, má svou historii. Když Marie Terezie v roce 1774 vydala Všeobecný školní řád a odstartovala tím přechod k povinné školní docházce, týkalo se to i dětí z chudých vesnických vrstev. Zemědělstvím se tehdy živila převážná část populace, ne pár procent jako dnes, a děti byly nepostradatelnou pracovní silou na polích a statcích, hlavně v době letních prací. Prosazení všeobecné školní docházky, na tehdejší dobu převratné změny, vyžadovalo kompromisy. Jeden z nich spočíval v uvolnění dětí ze školy v létě – a byly na světě prázdniny. Tak to zůstalo dodnes, i když letní měsíce jsou dnes pro většinu lidí časem dovolených a cest k moři.

Nejlepší reforma školství? Ta od Marie Terezie

Tehdy zavedený školní řád o povinné školní docházce ještě nehovořil. Stačilo však vyřčené přání císařovny, aby všichni rodiče mocnářství své děti do škol posílat začali. To vytvořilo podmínky pro postupný vznik husté sítě škol, přípravu učitelů, učebnic a metodických pomůcek. Po dvaceti letech od vydání školního řádu již do škol nastupovala většina dětí i z chudých vrstev včetně dívek. To tehdy byla také převratná změna. Netrvalo dlouho a vstup do učení byl již podmiňován absolvováním alespoň dvou let školy, tedy znalostí trivia – schopnostmi číst, psát a počítat. A navazovala dlouhá řada dalších novot. Ty ve svém konečném důsledku zcela zásadním způsobem přispěly k ekonomickému a společenskému rozvoji tehdejšího mocnářství.

Historická exkurze může být v řadě ohledů poučná i pro naši současnost. Za Marie Terezie se jistě vedly bouřlivé pře, zda prostý venkovský lid vůbec nějaké vzdělání potřebuje a zda není na škodu vytrhávat děti od práce na poli. Dnes nám to připadá úsměvné. Naše diskuse jsou zcela jinde, ale podstata je stejná. Vedeme pře, zda již nemáme moc maturantů a vysokoškoláků, když firmy marně shánějí v triviu vzdělané dělníky a domácnosti manuálně zručné řemeslníky.

Učitelé nevědí, co mají naučit

Školní řád z roku 1774 jistě zůstane nejzásadnější školskou reformou v historii českých zemí. Indicie však naznačují, že čas pro jisté změny opět uzrál. Z mezinárodních šetření se totiž v posledních deseti letech dozvídáme o zhoršování výsledků našich žáků. Nadprůměrné výsledky našeho školství se stávají minulostí. Další nedobrou skutečností je, že mezi žáky a školami jsou velmi vysoké rozdíly. A vzdělávací systém tyto rozdíly zvyšuje, místo aby činil opak. Černou tečkou na konec je, že čeští žáci v mezinárodních srovnáních vyjadřují velmi negativní vztah ke škole a vzdělávání jako takovému.

Co dnes českému vzdělávacímu systému chybí především, jsou jasné standardy toho, co mají vlastně žáci umět, a především zvládat. Před několika lety byly školní osnovy nahrazeny modernějšími rámcovými vzdělávacími programy. Ty popisují, co má škola učit, ale pouze rámcově. O tom, co mají žáci skutečně a konkrétně zvládat, hovoří příliš obecně. Ověřit podle nich, zda žáci standardů dosahují, v podstatě nelze.

Od toho se však odvíjí řetězec nežádoucích důsledků. Není-li dostatečně zřejmé, co mají žáci zvládat, nelze to ani ověřovat. Učitelé ani ředitelé si proto nemohou ověřit, zda svou práci dělají dobře,

nebo špatně. Stejně tak se o výsledcích své řídicí a koordinační práce nic nedozvědí školští úředníci v obcích, krajích a na ministerstvu. Kde se nedostává informací o kvalitě dosahovaných výsledků, tam ani nelze identifikovat nedostatky a nelze ani hledat vhodné cesty k jejich nápravě.

Ke kompletnímu obrázku potřebných změn bude samozřejmě zapotřebí změnit i role ředitelů a podporu profesionálního růstu učitelů, o čemž kromě jiného hovoří studie McKinsey & Company, která bude zveřejněna v nejbližších dnech.

A vzornou třídnici máte?

Že jsou standardy kvality výsledků vzdělávání u nás pojmem neznámým, dosvědčuje i pohled do klíčových dokumentů. Školský zákon na předlouhých pětasedmdesáti stranách ve 192 paragrafech za kvalitu výsledků vzdělávání nečiní nikoho zodpovědným. Najdeme pouze několik paragrafů podrobně popisujících, že se žáci hodnotí na vysvědčení, že škola může nechat žáka propadnout nebo ho nechat dělat opravné zkoušky. Zákon činí zodpovědným za hodnocení (tedy nikoliv za kvalitu jako takovou) českou školní inspekci v případě škol a krajské úřady a ministerstvo v případě celé vzdělávací soustavy. Ministerstvo své nálezy zveřejňuje v každoroční zprávě. Ta se však kvalitě dosahovaných výsledků vzdělávání věnuje velice okrajově krátkým odkazem na mezinárodní šetření.

Školní inspekce se ve školách dominantně zaměřuje na kontrolu dodržování předpisů. Kontroluje vše od zdravotních a bezpečnostních podmínek včetně stavu podlah, lékárníček a správného vedení knihy úrazů přes správné vedení účetnictví a nakládání se státními prostředky, evidenci žáků v třídních knihách, omlouvání absencí a četnost zkoušení, počty vyučovacích hodin a dobu přestávek až po chod školní jídelny.

V každoroční zprávě inspekce tak najdeme detailní statistiky o sedmdesáti druzích pochybení inspekci zjištěných. Například se dozvíme, že ve školním roce 2008/2009 inspekce zjistila deset problémů s kvalitou podlah nebo jedenáct problémů se sociálním vybavením a šatnami. Nic proti tomu, ale nikde se nedočteme, u kolika žáků inspekce zjistila, že nemají základní znalosti a dovednosti: v matematice, praktikované angličtině, v běžné práci s počítačem, v porozumění složitějšímu textu nebo ve schopnostech ústně vyjádřit svůj vlastní názor. Stejně tak se nedozvíme, v kolika školách se tyto nedostatky týkaly většího podílu žáků. Inspekční kontroly se zřetelně příliš soustředí na formální stránky vzdělávacího procesu, a nikoliv na kvalitu dosahovaných výsledků.

Tápání v mlze

Jak již bylo řečeno, bez standardů výsledků vzdělávání nelze zjišťovat, zda je jich dosahováno. Kdyby nebylo občasných mezinárodních šetření, tak bychom o klesající kvalitě výsledků vzdělávání u nás nevěděli vůbec. Zatímco růst či pokles HDP nebo nezaměstnanosti poutá pravidelnou pozornost médií a veřejných diskusí, zkuste si vzpomenout, kdy jste naposledy slyšeli diskusi k nově zveřejněným údajům ministerstva o vývoji kvality vzdělávacího systému? Nikdy, protože se nic takového nezjišťuje, a tedy ani nezveřejňuje.

Absence věrohodných informací o reálném stavu a negativních trendech výsledků vzdělávání celkem přirozeně vede ke spokojenosti. Je to živná půda pro vzdělávací politiku založenou na dojmech, pokusech a omylech. Zavedení národního systému pravidelného a systematického sledování kvality výsledků vzdělávacího systému by se myslím mělo stát kandidátem na změnu.

Státní maturita je zbytečná

Zde je třeba osvětlit, že mastodont státních maturit je pro tento účel v podstatě nepoužitelný. Jednak prověří pouze tu lépe vzdělanou skupinu osmnáctiletých a například studenty učilišť vynechá.

Ještě zásadnějším nedostatkem je, že maturita prověří výsledky akumulované dlouhých třináct let studia na základních a středních školách. Z výsledků maturit již nikdo zpětně nevyčte, kde jsou slabé články systému a kde je třeba něco měnit. Řada studií ze světa přitom přesvědčivě dokladuje, že kvalita vzdělávání do patnácti let života dítěte vytváří nejzákladnější předpoklady pro jeho další studium a úspěch v životě. Místo státních maturit by bylo bývalo užitečnější, po vzoru mezinárodních šetření, na vzorcích náhodně vybraných škol sledovat výsledky malého procenta žáků při průchodu

vzdělávací soustavou. Vyšlo by to mnohem levněji než celoplošné testování a dalo by nám to do rukou informace o problematických faktorech.

Naše dítě musí na vysokou

To, co se děje nebo neděje na základních školách, souvisí i se školstvím vysokým. Jeho brány stát v posledním desetiletí otevřel mnohonásobně většímu podílu osmnáctiletých. Struktura středního a vysokého školství na to však dostatečně nezareagovala. Vysoké školy tak čelí nejen přílivu již i pouze průměrně disponovaných uchazečů, ale jak již bylo popsáno, klesá kvalita vzdělání středoškoláků jako celku v důsledku klesající výkonnosti základního a možná i středního školství.

Navzdory tomu je většina studentů vysokých škol stále tlačena do magisterského studia, které by mělo být mnohem náročnější než studium bakalářské a na které mnozí nemají. Struktura středních škol a stále příliš specializovaný obsah jejich výuky nebraly v potaz, že přímo na trh práce po maturitě dnes míří mnohem méně maturantů.

S technologickým pokrokem světa se kvalitní vzdělání celé populace stává mnohem významnějším faktorem ekonomického a společenského růstu než kdykoli v minulosti. Zatímco v době Marie Terezie šlo o vzdělání všech v triviu během pár let školy, dnes jde o kvalitu vzdělání všech v mnohem delším a nákladnějším rozsahu třinácti let školní docházky. Jako tehdy, tak i dnes řada lidí vnímá potřebné změny s nepochopením a obavami z podivných novot. Na začátku všeho tedy musí být poctivé přiznání, že situace není tak růžová, jak si namlouváme, a že je to věc důležitá.

Školství je zaoceánský parník, který potřebuje na změnu kurzu dlouhá léta. Když se teď podaří otočit kormidlem, můžeme se za deset let dočkat nějakých viditelných výsledků.

Problémy českého školství v číslech

1,11

takový je poměr platu učitele na druhém stupni základní školy k hrubému domácímu produktu České republiky na hlavu. Pro srovnání: ve Finsku bere učitel 1,17 násobek HDP své země na hlavu, průměr zemí OECD (Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj) je dokonce 1,26 násobek.

14 280

korun – tedy asi dvanáct tisíc čistého, to je u nás nástupní plat učitele na základní škole. Průměrný plat učitelů ZŠ je sice 29 127 Kč, na ten lze však dosáhnout až po patnácti letech praxe. Od příštího roku by podle představ ministra školství měl nástupní plat stoupnout na dvacet tisíc.

9

o tolik míst se čeští studenti propadli ve výsledcích mezinárodních testů PISA mezi lety 2003 a 2006, pokud jde o srovnání schopnosti číst. V roce 2006 byli naši studenti šestadvacátí z 57 zemí. V testech z matematiky se ve stejném období propadli o sedm míst, zde se však drží nad průměrem – v roce 2006 byli patnáctí.

O autorovi:

Daniel Münich, autor je ekonom, působí na CERGE-EI, společném pracovišti UK a AV ČR